

Sünnet ve İslam Hukukundaki Yeri

GİRİŞ

Sünnet ve İslam Hukukundaki Yeri

Mustafa es-Sibâî'

Mustafa es-Sibâî'nin Sünnet ve İslam Hukukundaki Yeri (orijinal adıyla es-Sünne ve Mekanetüha fi't-Teşrî'i'l-İslâmî) adlı eseri, İslam hukukunda sünnetin yerini ve önemini derinlemesine ele alan klasikleşmiş bir çalışmadır. Bu eser, yazarın 1949 yılında Ezher Üniversitesi'nde fıkıh usulü ve İslam hukuku tarihi alanlarında sunduğu doktora tezine dayanmaktadır. Aslında yazar bu eserini kendisi gibi akademisyen olan lakin oryantalizmden oldukça etkilenen Mahmûd Ebû Reyze'nin, "Advâ ale's-sünneti'l-muhammediyye" adlı eserine bir reddiye niteliğinde yazmıştır. Özellikle Ebû Reyzenin Ebû Hureyre hakkında ortaya koymuş olduğu oryantalizm asıllı görüşler yazarı bu alanda hakikaketleri ortaya koyacak objektif bir eser ortaya koymasını zorunlu kılmıştır. Es-sibâî eserinin başında Ebu Reyze'nin eserinde temel aldığı bir kaç oryantalist yazarın eserlerini ele almakta ve bu eserlerde bahsi geçen bazı iddialara cevap vermektedir. Bu cevaplardan bir tanesine değinecek olursak;

Ebû Reyze'nin saf akıl sahipleri olarak isimlendirdiği Mutezile imamlarının görüşleri, "sünnet karşısında Mutezile'nin konumu" bahsinde de incelediğimiz gibi, sünneti tamamen inkar ile sünneti kabul etmeyi gerçekleşmesi mümkün olmayan bir takım şartlara bağlama arasında bir yerdedir. Mutezile'nin önde gelenlerin, özellikle de sahabeyi eleştirenlerin, inanç bakımından çok zayıf bir noktada oldukları kaynaklarda zikredilmektedir. Öyle ki, onlardan Süame bin Eşras adlı birisi, namaza koşarcasına gidenleri "eşek" olmakla nitelmiştir. Devamında es-Sibâî; "Mutezile, Yunan felsefesi ve mantığının, Hint felsefesi ve Fars edebiyatındaki alıntılarının kendilerini saptırdığı bir topluluktur. Onların hepsi ya da çoğunluğu Fars kökenlidir. Kur'an'ı Yunan felsefesiyle uyum sağlayacak şekilde yorumladılar. Putperest Yunan mantığına uymayan hadisleri yalanladılar. Yunan filozoflarını hata işlemeyen aklın peygamberleri olarak kabul ettiler. Müslüman alimlerin çoğunluğu ile aralarında fikir savaşının yaşandığı kimseler işte bunlardır. İmam-ı Malik, Şafii, Buhari, Müslim, İbnül Müseyyep gibi İslam fakihlerine ve hadis imamlarına karşılık Ebu Reyze'nin alimler ve saf akıl sahipleri olarak isimlendirdiği kimseler de bunlardır." (SAYFA 26)

Es-Sibâî daha sonra temel bir kaç çürüğü daha kaynaklarla akıl süzgecinden geçirdikten sonra oryantalizmin doğuşunu şu şekilde açıklamaktadır; "Haçlı savaşlarının askerî ve siyasî açıdan başarısızlıkla sonuçlanmasından beri, Batı'nın İslam'dan ve Müslümanlardan farklı yollarla intikam alma düşüncesi sona ermemiştir. Bu yollardan ilki İslam'ı araştırmak ve eleştirmektir. Ortaçağ boyunca Batı'daki Hristiyan çevrelerde hakim olan bu düşünce atmosferinde, İslam dünyası siyasî, askerî, iktisadî ve kültürel olarak çökmeye başladığında, İslam ülkelerini güç ve baskı yoluyla istila etme fikri gelişti. Batı İslam dünyasındaki ülkeleri tek tek işgal etmeye başladı. Batı'nın İslam dünyası topraklarının büyük bir bölümünü işgali sona erer ermez, bu halklara karşı sömürgeci siyasetlerini haklı çıkarma amacıyla, İslam ve İslam tarihi hakkındaki batılı araştırmalar çoğalarak arttı. Geçen yüzyılda dini, tarihi ve medeni bütün açılardan İslami mirası araştırmayı tamamladılar. Bu araştırmaların iki açıdan gerekçelere ulaşamamış olması doğaldır. Birincisi, Avrupalı siyasetçiler ve askeri kumandanlarının sahip oldukları dinî taassup. İkincisi, 18. ve 19. yüzyıllarda Batılıların ulaşmış olduğu maddi ve bilimsel güç, bilim adamlarının tarihçilerinin ve yazarlarının kalplerinin büyük bir gurura kapılmasına neden olmuştur. Öyle ki Mısır uygarlığı hariç tarihteki bütün medeniyetlerin kaynağının, Batılılar olduğuna, Batı zihniyetini sağlıklı ve mantıklı düşünebilen akıl olduğuna ve diğer halkların özellikle İslam'ın akılcılığının basit ve sıradan olduğuna daha doğru bir ifadeyle müsteşrik Gibb'in, "Vechetu'l-İslam kitabında ifade ettiği gibi "parçacı" bir akılcılığa sahip olduklarına inanıyorlardı. Onların böyle bir yargıya varmalarının tek sebebi sömürdükleri halkların zayıflığı, onlara hakim olan cehalet ve hayatının her alandaki geri kalmışlığa şahit olmalarıdır." şeklinde açıklar.

Daha sonrasında es-Sibâ'î Ebû Reyze'nin kitabının içerdiği araştırma sonuçları hakkındaki görüşlerini temel sekiz madde de özetledikten sonra kendisi hakkındaki şahsî görüşlerine de değinerek giriş kısmını tamamlamıştır. (SAYFA 47)

KİTAP TANITIMI – İÇERİĞİ

Mustafa es-Sibâ'î'nin bu eseri dört ana bölümden oluşmaktadır:

BİRİNCİ BÖLÜM "İslam hukukunda sünnet" başlığı altında;

- Sünnetin anlamı ve tarifi,
 - Hadiste uydurma hareketi,
 - Alimlerin hadis uydurma hareketine karşı koymadaki çabaları ve bu çabaların sonuçları
- başlıkları altında detaylıca işlenmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM "tarih boyunca sünnete yöneltilen şüpheler" başlığı altında;

- Şii ve haricilere göre sünnet,
- Mutezile ve kelamcılara göre sünnet,
- Geçmişte sünnetin delil olduğunu inkar edenlere göre sünnet,
- Çağımızda sünneti delil olarak kabul etmeyenler,
- Ahad haberin delil olduğunu inkar edenlere göre sünnet,
- Oryantalistlere göre sünnet,
- Bazı çağdaş yazarlara göre sünnet,
- Ebu Hureyre ve onun sünnet anlayışı

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM "sünnetin teşrîdeki yeri" başlığı altında;

- Kur'an'a nispetle sünnetin yeri,
- Kur'an, sünneti nasıl kapsar?

başlıkları altında detaylıca ele alınmıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM "sünnetin Kur'an'la ve Kur'an'ın sünnetle nesih edilmesi" yani sünnet ve Kur'an ilişkisi başlığı altında,

- Kur'an'da nesih,
 - Sünnetin Kur'an'la nesih edilmesi,
 - Kur'an'ın sünnet ile nesih edilmesi,
 - Dört Büyük İmam ve Kutub-u Sitte müellifleri hakkında genel geçer bilgiler
- verildikten sonra, kitap sonuç kısmıyla tamamlanmıştır.

Son kısımda, Dört Büyük İmam ve Kutub-u Sitte müelliflerini ele alırken, başta İmam-ı Ebu Hanife, İmam-ı Malik, İmam-ı Şafii, İmam-ı Ahmed, İmam-ı Buhari, İmam-ı Müslim, İmam-ı Nesai, İmam-ı Ebu Davud, İmam-ı Tirmizi, İmam-ı İbni Mâce gibi önemli şahsiyetleri ele almıştır. Ardından bu alanla ilgili bir kaç önemli ek sunarak çalışmasını hitama erdirmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

Bu bölümde; "İslam hukukunda sünnet" başlığı altında;

-Alimlerin hadis uydurma hareketine karşı koymadaki çabaları ve bu çabaların sonuçları, ele alınmıştır. Burdan hareketle birkaç önemli pasaj siz değerli okuyuculara sunulacaktır:

Mustafa es-Sibâî, İslam hukukunda sünnet başlığı altında öncelikle sünnetin tanımını; "Muhaddislerin ıslahatında sünnet; Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'in risaletinden önce veya sonra ondan rivayet edilen söz, fiil, takrir ya da yaratılış, ahlak ve yaşam tarzına ait özelliklerdir. Böylelikle sünnet bazılarına göre hadis ile eş anlamlıdır." şeklinde tarif etmiştir. Daha sonrasında hayatta iken Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e itaat etmenin zorunluluğu başlığı altında ayetlerden ve hadislerden birçok farklı deliller getirerek Kur'an'ın peygambere itaate ne denli vurgu yaptığını bizlere göstermektedir. Buna göre Allah Resûlüne iman etmeyi kendisine iman etmekle birlikte anmışken, sadece Allah'ın kitabına uymak farzdır demek caiz değildir şeklinde Şafii'nin Er-Risale adlı eserinden alıntıda bulunarak bizlere sunmuştur. Daha sonraki başlık altında "vefatından sonra Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e itaat etmenin zorunluluğu" başlığı altında Kur'an ve hadislerden yola çıkarak, peygamberin vefatından sonra da kendisine ve Kur'an'a bağlılığın Müslümanlarca ne denli gerekli olan bir şey olduğunu vurgulayarak açıklamıştır. (SAYFA 69)

Daha sonraki başlıklarda "sahabe Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in sünnetini nasıl öğreniyordu?", "Sünnet niçin Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem döneminde yazılmadı?" "Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem hayatta iken ondan rivayet edilen bir şey yazıldı mı?" "Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in vefatından sonra sahabelerin hadis karşısındaki konumu ne oldu?" "Hz. Ömer çok hadis rivayet ettiğinden dolayı sahabeden hiç kimseyi hapsetti mi?" "Sahabe hadislerin kabulü için herhangi bir şart ileri sürüyor muydu?" Şeklindeki başlıklar altında temellendirmeler yaparak bu konulara açıklık getirmiştir.

Özellikle sahabenin önde gelen isimlerinden Hz. Ebu Bekir'in ve Hz. Ömer'in bazı araştırmacılarca bir hadisi iki veya daha fazla kişi rivayet etmedikçe kabul etmediklerini, Ali'nin ise hadisi rivayet edenin yemin etmesini şart koştuğunu nakletmiştir. Hz. Ebu Bekir'in tutumunun iki kişi tarafından rivayet edilmedikçe herhangi bir hadisi kabul etmediği yönündeki görüşü pek de doğru değildir. Nitekim Razi el-Mahsul adlı eserinde Hz. Ebu Bekir'in iki kişi arasındaki bir meselede hüküm verdiğini fakat bilal'in bu tür meselede Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in bundan farklı bir hüküm verdiğini söylemesi üzerine Hz. Ebu Bekir'in görüşünden vazgeçtiğini zikretmektedir. "Hz. Ali'nin tutumuna gelince eğer onlar rivayet edilenler doğruysa o ravilerin yemin etmesi istiyor. Bu konuda söyleyecek bir sözümüz yoktur. Eğer bu doğru değilse bu konuda da diğer sahabeler gibidir şeklinde açıklıyorum" şeklinde zikretmektedir. (SAYFA 93)

Sünnet Medine'de yayılmadı. Çünkü Ömer'in siyaseti gördüğün gibi Kur'an ile ilgilenmeye daha çok önem vermeye ve hadis rivayetinin çoğaltılmasına ve rivayetlerdeki hata ve şüphelere engel olmak için Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'den daha az hadis rivayet etmeye dayanıyordu. Osman'ın dönemi geldiğinde o sahabelerin farklı şehirlere dağılmalarına izin verdi. İnsanların sahabelere özellikle de yaşları küçük olanları ihtiyacı vardı. Çünkü yaşlı olanlar günden güne azalıyordu. Bunun üzerine sahabilerin küçük yaşlı olanları büyüklerinden hadis toplamak için çaba gösterdiler. Birbirlerinden hadis almak için yolculuk yaptıkları gibi onlardan daha hadis alıyorlardı. (SAYFA 94)

Mustafa es-Sibâî, "Hadis uydurma ne zaman başladı" başlığı altında, Hicri kırkıncı yıl, sünnetin yalan ve uydurmalarından uzak, saf ve arı haliyle sünnette eklemelerin yapılmaya, siyasi hedeflere hizmet ve iç bölünmeler için sünnetin bir araç olarak kullanılmaya başlanması arasındaki ayrım noktasıdır. Bu durum, Hz. Ali ile Muaviye arasındaki ihtilafın, kanların aktığı ve canların verildiği, Müslümanların birçok gruba ayrıldığı bir savaşa dönüşmesinden sonra olmuştur. Muaviye ile olan ihtilafın da çoğunluk Hz. Ali'den yanaydı. Hariciler, Hz. Ali ve Ehli Beytin ateşli taraftarları iken, daha sonra Hz. Ali ve Muaviye'ye düşman oldular. Onlardan bir grup, Ali'nin öldürülmesinden sonra Muaviye'nin hilafetine karşı çıkarak, hilafete kendi haklarını istemeye başladılar. Bunlar Emevi Devletine isyan ettiler. Böylece siyasi olaylar, Müslümanların çeşitli grup ve hiziplere ayrılmasına

neden oldu. Maalesef bu bölünme, İslam'daki dini mezheplerinin ortaya çıkışında en büyük etkiye sahip dini bir şekil aldı. Her grup, Kur'an ve Sünnet ile kendi konumlarını desteklemeye çalıştı. Doğal olarak Kur'an ve Sünnet, her grubun her iddiasını desteklemiyordu. Bunun üzerine bazı gruplar, Kur'an'ı hakikatine aykırı bir şekilde yorumlamaya, hadis metinlerine taşımadıkları anlamlar yüklemeye başladılar. Bazıları da Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in dilinden kendi iddialarını destekleyecek hadisler uydurdular. Ezberlediğinden ve Müslümanların yoğunca okumasından dolayı, aynı şeyi Kur'an için yapmak onlara zor geldi. İşte hadis uydurma ve sahih hadislerle uydurma sözleri karıştırma burada başladı. Hadis uyduranların, hadiste ilk el attıkları konu kişilerin faziletleri oldu. Kendi imamları ve grup liderlerinin faziletleri hakkında birçok hadis uydurdular. Bunu ilk yapanın farklı gruplarına rağmen şia olduğu söylenir. Nitekim İbn Ebi'l-Hadîd "Şerhu Nehci'l-Belâğ'a'da" şöyle der; "Bil ki fazilet hadislerinde yalan şia tarafından geldi." Ehl-i Sünnet'in cahilleri de hadis uydurmada onlara karşılık vermişlerdir." (SAYFA 97)

Daha sonra "Hadis uydurmaya neden olan sebepler ve uydurma hadislerinin yayıldığı çevreler" başlığı altında da bu sebepleri şöyle sıralamıştır;

siyasi ihtilaflar, Hariciler hadis konusunda yalan söylemesi, Zındıklar, kavim-kabile-dil bölge ve imam taassubu, kıssacılar ve vaizler, fıkhi ve kelami ihtilaflar, iyiliği istemekle birlikte dini bilmemek, sultanlara ve emirlere hoşlarına gidecek şeylerle yaklaşma gibi sebepler zikretmiştir.

Tüm bu çabaların sonuçları olarak, Mustafa es-Sibâî, sünnetin tedvin edilmesi başlığı altında şu ifadeleri kullanmıştır; "Bu çabaların ilk meyvesi ise kaybolması, ilave yapılması veya eksilmesi endişesiyle sünnetin tedvin edilmesi olduğu" şeklinde açıklamıştır. Neredeyse bütün rivayetler, tabiinden sünneti toplama ve tedvin etmeyi ilk düşünenin Ömer bin Abdülaziz olduğu noktasında ittifak halindedir. Ancak Medine'deki tüm sünnetleri ve hadisler tedvin edilememiştir. Bunu dönemindeki hadis alimlerinin sembol ismi İmam Muhammed bin Müslim bin Şihab-ı Zühri yapmıştır. Ömer bin Abdülaziz, yeryüzünde sünneti ondan daha iyi bilen biri kalmadığı için yanındakilere ona gitmelerini emrederdi. Kendi dönemindeki birçok alim ise kendisi için; "Eğer Zühri olmasaydı, sünnetin çoğu kaybolurdu" demiştir.(SAYFA 127)

Bu çabaların sonuçlarından bir diğeri ise, hadis islahatları ilmi, yani mustalhatul hadis kavramının ortaya çıkması, cerh ve ta'dil ilminin ortaya çıkması ve hadis ilimlerinin gelişmesi olarak da zikredilmiştir. Sünneti ve rivayetlerini araştırmanın, sünneti savunmanın, usûlünü ve kaynaklarını incelemenin zorunlu kıldığı başka ilimler de vardır. Ebû Abdullah el-Hâkim, Ma'rifetu Ulûmi'l-Hadis adlı kitabında bu ilimleri elli ikiye kadar çıkarır. Nevevî ise et-Takrîb adlı eserinde bu ilimleri altmış beşe kadar çıkarmıştır. Sünnet alimlerinin, eleştirideki dikkat derecelerini, sünnetin korunmasındaki çabalarını ve araştırmalarını açıklamak için bu ilimlerin en önemlilerini zikredeceğiz;

- Müsnet hadislerin bilinmesi,
- Mevkuf hadislerin bilinmesi,
- Sahabileri dereceleriyle bilmek,
- Çeşitli mürsel hadislerin bilinmesi,
- Munkatı hadislerin bilinmesi,
- Müselsel hadislerin bilinmesi,
- Muan'an hadislerin bilinmesi,
- Mu'dal rivayetlerin bilinmesi,
- Müdreccin bilinmesi,
- Tabiînin bilinmesi,

- Sahabilerin çocuklarının bilinmesi,
 - Cerh ta'dîl ilmini bilmek,
 - Sahih ve sakîmin (zayıfın) bilinmesi,
 - Fıkhu'l-hadis'i (hadislerden çıkarılacak hükümleri) bilmek,
 - Hadislerin nâsih ve mensûhunu bilmek, meşhur hadislerin bilinmesi,
 - Garip hadislerin bilinmesi,
 - Fert hadislerinin bilinmesi,
 - Müdelislerin bilinmesi,
 - Hadisin illetlerinin bilinmesi,
 - Birbiriyle gelişen hadislerin bilinmesi, herhangi bir açıdan kendisiyle gelişeni olmayan hadislerin bilinmesi,
 - Tek bir râvînin, ilavesiyle yalnız kaldığı hadislerdeki fikhî ilave lafızların bilinmesi,
 - Muhaddislerin mezheplerinin bilinmesi,
 - Metinlerdeki tahrifleri bilmek,
 - İsnatlardaki tahrifleri bilmek,
- şeklinde tek tek zikredilmiştir. (SAYFA 142)

İKİNCİ BÖLÜM

TARİH BOYUNCA SÜNNETE YÖNELTİLEN ŞÜPHELER

Bu kısımda Mustafa es-Sibâî;

- Şîlîlere ve Hâricîlere göre sünnet,
- Mutezile ve kelamcılara göre sünnet,
- Eskiden sünnetin delil oluşunu inkâr edenlere göre sünnet,
- Çağımızda sünnetin delil oluşunu inkâr edenlere göre sünnet,
- Haberi âhâdın delil oluşunu inkâr edenlere göre sünnet,
- Oryantalistlere göre sünnet ve
- Bazı çağdaş yazarlara göre sünnet

başlıkları altında farklı kesimlerin sünnet anlayışlarını incelemiştir.

Bu şekilde, sünnetin delil oluşunu kabul etmeyen veya tartışan grupların yaklaşımlarını kapsamlı bir şekilde ele almış ve karşılaştırmalı bir perspektif sunmuştur. (SAYFA 150)

Mustafa es-Sibâî, kitabının önemli bir bölümünde "Goldziher'in Sünnet Hakkındaki Görüşlerinin ve Uyandırdığı Şüphelerin Özeti" başlığı altında son derece önemli vurgularda bulunmaktadır. Oryantalist yaklaşımın, özellikle sünnet konusunda ortaya attığı kabul edilemez ve temelsiz iddialara karşı güçlü reddiyeler sunmakta, bu iddiaların ilmî delillerle nasıl geçersiz olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu bölümde es-Sibâî, oryantalist Goldziher'in sünnet ve hadisle ilgili tezlerine karşı ayrıntılı eleştiriler getirir. Aşağıdaki başlıklar altında önemli meseleleri tartışır:

- Emevîlerin dine yaklaşımı nasıldı?
- Medine âlimleri hadis uyduruyor muydu?
- İslâm âlimleri dini savunma adına yalan söylemeyi caiz gördüler mi?
- Hadislerde uydurma nasıl başladı?
- Emevî Devleti hadis uydurmacılığına karşı mıydı, destekliyor muydu?
- Hadislerdeki ihtilafların nedenleri nelerdir?
- Muâviye hadis uydurma işine girmiş midir?
- Emevîler, hadis uydurmak için İmam Zührî'yi kullandılar mı?

Mustafa es-Sibâî, bu sorulara verdiği cevaplarla, oryantalist bakış açısının tek taraflı ve ideolojik olduğunu, İslâmî ilimlerin gelişim süreciyle ilgili ciddi tahriflere dayandığını göstermeye çalışmaktadır. Delillere ve tarihsel gerçekliğe dayalı açıklamalarıyla, Goldziher'in ve benzeri oryantalistlerin tezlerinin ilmî zeminde geçersizliğini ortaya koymaktadır. (SAYFA 232)

Ayrıca Mustafa es-Sibâî, kitabında "İmam Zührî ve Tarihteki Yeri" başlığı altında, oryantalistlerin ortaya attığı şüphelere karşı önemli reddiyeler sunmaktadır. Bu başlık altında İmam Zührî'nin:

- Hadis ilmindeki yeri,
- Öne çıkan ahlaki erdemleri ve kişisel özellikleri,
- İlmi yetkinliği ve önde gelen âlimler tarafından nasıl övüldüğü,
- Sünnet ilmindeki önemi,
- İlimle şöhret bulması ve insanların kendisine yönelmesi,
- Sünnet ilmindeki kalıcı etkileri,
- Cerh ve ta'dil âlimlerinin onun hakkındaki değerlendirmeleri,
- Zührî hakkındaki şüphelere cevaplar,
- Zührî'nin Emevîlerle ilişkisi

gibi konulara yer vererek, İmam Zührî'nin İslâmî ilimlerin temel taşlarından biri olduğunu ve oryantalistlerin iddialarının tutarsızlığını gözler önüne sermektedir.

Es-Sibâî, İmam Zührî'nin özellikle Emevî dönemi ile ilişkilendirilerek hadis uyduruculuğuyla suçlanmasının gerçeklerle bağdaşmadığını ayrıntılı delillerle ortaya koymaktadır. Ona göre İmam Zührî, hadis ve sünnetin muhafazası, yazımı ve tedvinini konusunda önemli bir dönüm noktasıdır. Bu nedenle, oryantalistlerin Zührî hakkındaki iddialarının ilmî dayanağı bulunmadığını savunur ve sünnetin korunması ve aktarılmasındaki rolünü vurgular. (SAYFA 240)

Mustafa es-Sibâî, meşhur oryantalist Goldziher'in "Hadislerin büyük bir bölümü, Hicrî 1. ve 2. yüzyıllarda İslâm'ın dinî, siyasî ve toplumsal gelişmesinin bir sonucudur" şeklindeki görüşüne şu şekilde itiraz etmektedir:

"Sabit nakiller, Goldziher'in bu iddiasını yalanlamaktadır. Zira Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, Allah'ın Kur'ân'dan kendisine indirdiği âyetler, ortaya koyduğu sünnetler ve kanunlarla Rabbine kavuşmadan önce

muhteşem İslam binasının mükemmel temellerini atmış iken, böyle bir iddiada bulunmaya nasıl cüret edebilir, anlamıyoruz!”

Daha sonra Mustafa es-Sibâî, Hicrî 1. yüzyıldan sonra mezheplerin ortaya çıkıp çoğalmasına da değinmektedir. Bu çoğalmanın, Kur’ân ve sünnetin, sahabilerin farklı biçimlerde kavrayışlarının bir sonucu olduğunu belirtmektedir. Ona göre, Kur’ân mütevâtir şekilde sahabilerin ellerindeydi. Sünnete gelince; 2. ve 3. yüzyıllardaki mezhep imamlarından herhangi birinin söylediği bir söz, mutlaka daha önce bir sahâbî veya tâbîin tarafından dile getirilmiştir. Bu durum, Goldziher’in iddia ettiği gibi dinin yeterli düzeyde etkinliğe kavuştuğu dönem öncesiyle ilgilidir. Dolayısıyla Mustafa es-Sibâî, bu iddiaların temelinden yıkıldığını vurgulamaktadır. (SAYFA 222)

Kitabın son kısmında Mustafa es-Sibâî, “Bazı Çağdaş Yazarlara Göre Sünnet” başlığı altında, çağdaş yazarlardan ve özellikle de Fecrû’l-İslâm adlı eserin hadis bölümünden yola çıkarak pek çok önemli noktayı ele almıştır. Şu konuları ayrıntılı bir şekilde incelemiştir:

- Fecrû’l-İslâm’daki hadis bölümü özeti,
- Hadis uydurma faaliyetinin Hz. Peygamber döneminde başlayıp başlamadığı meselesi,
- Tefsir hadisleri ve bunların durumu,
- İmam Buhârî’nin eserinin bütün sahih hadisleri kapsayıp kapsamadığı sorunu,
- Abdullah bin Mübarek’in “gafil” olduğu iddiası ve buna yanıt,
- Kapıların kapatılması hadisi,
- Faziletlerle ilgili hadislerin durumu,
- Ebu Hanîfe’nin sahih kabul ettiği hadisler,
- Sünnete dayanan görüşlerin istismar edilmesi meselesi,
- Sahabenin adaleti ve sahabenin birbirine yalan söyleyip söylemediği,
- Âlimlerin cerh ve ta’dil ilmindeki farklı görüşleri,
- İsnad ve metin eleştirisinde takip edilen temel tenkit kuralları.

Bu başlıklar altında sünnetin korunması, hadis uydurma faaliyetlerinin mahiyeti, sahih rivayetlerin ayırt edilmesi ve sahabenin adaleti gibi konuları geniş bir perspektifle ele almış ve çağdaş şüphelere karşı ilmî cevaplar vermiştir. (SAYFA 305)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Mustafa es-Sibâî, “Sünnetin Teşrideki Yeri” başlığı altında Kur’an’a nispetle sünnetin yerini; Kur’an’ın sünneti nasıl kapsadığını; sünnetin Kur’an’la ve Kur’an’ın sünnetle nesih edilmesi gibi konuları ele alarak, Kur’an’a göre sünnetin değerini ve mahiyetini ortaya koymuştur. İslam dininde ikinci temel kaynak kabul edilen sünnetin, Kur’an perspektifinde ne kadar önemli bir yere sahip olduğunu ve Müslümanlar için sünnete tabi olmanın aslında Kur’an’a tabi olmak anlamına geldiğini vurgulamaktadır.

Ayrıca, Kur’an nazarında sünnetin üç temel gayesini de ortaya koymaktadır: Birincisi, sünnetin Kur’an’ı destekleyici olması; ikincisi, sünnetin Kur’an’ı açıklayıcı olması; ve son olarak, sünnetin hüküm koyucu olmasıdır. Bu kısımda, sünnetsiz bir Kur’an’ın veya Kur’ansız bir sünnetin düşünülmemeyeceğini ifade etmektedir. Her iki kaynağın da birbirini tamamlayıcı nitelikte olduğuna dikkat çekmektedir. (SAYFA 414)

Mustafa es-Sibâî, "Kur'an Sünneti Nasıl Kapsar" başlığı altında, birkaç alimin farklı görüşlerini aktararak bu konuyu açıklamaktadır.

Birinci görüşe göre, Kur'an sünnetle amel etmenin zorunluluğuna işaret eder. Dolayısıyla, sünnette yer alan bir hükümle amel etmek, Kur'an'la amel etmek demektir.

İkinci görüş, Kur'an'ın mücmel (genel) olduğunu, sünnetin ise mufassal (ayrıntılı) olduğunu ifade eden alimlerin meşhur görüşüdür.

Üçüncü görüş ise, Kur'an'ın değişik naslarında belirtilen genel gaye ve ilkelerle hareket edildiğini ve sünnetin koyduğu hükümlerin bu genel ilkelere aykırı olmadığını savunur. Buna göre, Kur'an'ın asıl gayesi dünya ve ahiret saadetini sağlamaktır. Bu saadet üç esasta toplanır: zarûretler (dinin, canın, neslin, malın ve aklın korunması), ihtiyaçlar (insanların zorluklarını hafifletici düzenlemeler), ve tamamlayıcı özellikler (ahlak ve güzel alışkanlıklar). Kur'an'daki bütün hükümler bu esasların kapsamına girer ve sünnette yer alan tüm hükümler de bu esasların ayrıntılarını oluşturur.

Dördüncü görüş ise, Kur'an'ın bazen iki farklı hüküm koyduğunu ve bu hükümler arasında benzerlikler bulunabileceğini ifade eder. Sünnet, bu meselelerin hangi hükmün kapsamına girdiğini belirler veya her iki hükme de uygun özel bir hüküm getirir. Ayrıca, Kur'an bir illete bağlı olarak bir hüküm koyduğunda, Hz. Peygamber de aynı illele bağlantılı olan başka bir meseleyi kıyas yoluyla o hükmün kapsamına alır. Son görüşte ise, sünnetteki tüm ayrıntılı hükümlerin kaynağının Kur'an'da mevcut olan tafsili hükümler olduğu savunulur. (SAYFA 423)

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Mustafa es-Sibâî, eserinin dördüncü ve son bölümünde "Sünnetin Kur'an'la ve Kur'an'ın Sünnetle Neshedilmesi" başlığı altında, alimlerin bu konudaki ihtilaflarını özetle ele almıştır. Bu ihtilaf meselelerinden birincisi, sünnetin Kur'an'la neshedilmesi; ikincisi ise, Kur'an'ın sünnetle neshedilmesi meselesidir.

Sünnetin Kur'an'la Neshedilmesi :

Alimlerin büyük bir bölümü, sünnetin Kur'an'la neshedilmesinin caiz olduğunu ve fiilen de gerçekleştiğini savunmuşlardır. Örnek olarak, namazda kıblenin önce Mescid-i Aksa iken, daha sonra Kabe'ye çevrilmesi gösterilmiştir.

Buna karşılık İmam Şafii, sünnetin Kur'an'la neshedilemeyeceğini ileri sürmüştür. Bu görüşü eleştirenler, "Allah peygamberinin verdiği hükümden razı olmamış ve onu değiştirmiştir" gibi ifadelerle karşı çıkılabileceğini söylese de, böyle bir düşünce ne Müslümanların zihninde vardır, ne de herhangi bir şekilde nakledilmiştir. İmam Şafii ise Er-Risale adlı eserinde bu konuyu şöyle açıklamaktadır:

"Resulullah'ın sünnetini yine onun sünneti nesheder. Eğer Allah, sünnetin bulunduğu bir konuda yeni bir durum ortaya koyacaksa, bunu da yine Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'in sünneti aracılığıyla açıklar. Böylece önceki sünnetin hükmünü kaldıran yeni bir sünnetin bulunduğunu insanlara beyan eder."

Kur'an'ın Sünnetle Neshedilmesi:

Bu konuda da alimler arasında iki temel görüş vardır.

Birinci görüş, Hanefilere aittir. Hanefiler, Kur'an'ın mütevatir ve meşhur sünnetle neshedilmesinin caiz olduğunu; ancak ahad hadislerle neshedilemeyeceğini savunurlar. Onların delili şudur:

Mütevatir sünnetin sübûtu kat'îdir ve Kur'an gibi kesinlik arz eder. Meşhur hadis ise, alimlerin ve fakihlerin tanıyıp amel ettiği için kuvvet kazanır ve mütevatir hadis seviyesine yaklaşır. Bu iki tür hadis "gayri metlûv vahiy" olup, Kur'an'ın neshedilmesinde kullanılabilir.

İkinci görüş ise, alimlerin büyük çoğunluğu tarafından benimsenmiştir. Bu görüşe göre, Kur'an'ın ister mütevatir, ister meşhur, ister ahad sünnetle olsun, hiçbir şekilde neshedilmesi caiz değildir. İmam Şafii de bu görüşü destekler ve şu ayetleri delil gösterir:

“Biz daha hayırlısını veya benzerini getirmedikçe herhangi bir ayetin hükmünü neshetmez veya ertelemeyiz.” (Bakara 2/106)

“De ki: Onu kendiliğimden değiştirmem asla mümkün değildir. Ben sadece bana vahyedilene uyarım.” (Yunus 10/15)

Sünnet, Kur'an'ın ne benzeri ne de ondan hayırlısıdır. Dolayısıyla Kur'an, sünnetle neshedilemez. (SAYFA 435)

SONUÇ

Mustafa es-Sibâî, eserinin sonuç bölümünde, “Dört Büyük İmam ve Kütüb-i Sitte Müellifleri” başlığı altında, İmam Ebu Hanife, İmam Malik, İmam Şafii, İmam Ahmed, İmam Buhari, İmam Müslim, İmam Nesai, İmam Ebu Davud, İmam Tirmizi ve İmam İbn Mâce gibi hadis ilminin önde gelen alimlerinin hadis sahasına sundukları önemli katkıları özetlemektedir. Müellif, bu alimlerin ilmî mirasını ve metodolojik yaklaşımlarını vurgulayarak, onların hadis ilmine kazandırdıkları değerli çalışmalar aracılığıyla, hadislere yöneltilen asılsız ve temelsiz itirazlara güçlü ilmî reddiyeler ortaya koymaktadır. Böylelikle es-Sibâî, hem hadis ilminin temel dinamiklerini ortaya koymakta hem de bu dinamiklerin İslam düşüncesindeki yerini sağlam bir zemine oturtmaktadır.

Genel hatlarıyla değerlendirildiğinde, eserin tamamı, oryantalistlerin hadis sahasına yönelik şüpheli ve indirgemeci yaklaşımlarına karşı kapsamlı ve ilmî bir müdafaa niteliği taşımaktadır. Müellif, hemen her görüşü detaylı bir şekilde ele alarak, sünnetin ve hadislerin İslam şeriatındaki konumunu güçlü delillerle temellendirmektedir. Böylece eser, hem klasik hadis literatürünün önemini ortaya koymakta hem de güncel tartışmalara karşı ikna edici bir cevap sunmaktadır. (SAYFA 440)

BU ESERİN OKUYUCUYA SUNULMASINDA EMEĞİ GEÇEN TÜM HOCALARIMIZA VE ÖZELLİKLE HADİS MÜDAFAASINDA BÖYLE DEĞERLİ BİR ÇALIŞMAYI İLİM MUHİBBANLARINA SUNAN MERHUM MUSTAFA ES-SİBÂÎ HOCAMIZA ŞÜKRANLARIMIZI SUNUYORUZ.

BERAT KATAR

KONYA/2025